

to objašnjavao događaje u kontekstu cjelokupnih zbivanja u predratnom periodu, jasno ukazujući kako je određena akcija imala reakciju i kako je takav sistem postepeno doveo do situacije gdje se izbor za pojedine zemlje sveo na saginjanje glave ili agresivno držanje. Druge pak zaraćene države su težile raščišćavanju starih nesporazuma i revanšu za prethodna odstupanja. Klarkova knjiga je djelo po mjeri svih onih, koji su zainteresirani da saznaju nešto više o problematici izbivanja Prvog svjetskog rata. Iako je ovo djelo namijenj-

no prije svega historičarima, Klarkov način pisanja i dobra struktura rada omogućuju i običnom čitaocu da se vrlo lahko upozna sa tematikom. Zbog svih kvaliteta koje ova knjiga ima, preporučujem je naučnoj i široj javnosti. Također želio bih čestitati izdavaču knjige Heliksu iz Smedereva, koji se odlučio štampati ovako značajnu knjigu. Ostaje, međutim, želja da će se i domaći, bosanskohercegovački izdavači, upustiti u izdavanje djela stranih autora o ovako značajnim temama.

Muhamed Nametak

Enes S. Omerović, *Političko nasilje u Bosni i Hercegovini (1918-1921)*.

Sarajevo: Institut za istoriju, 2015, 281 str.

S pitanjem političkog nasilja susrećemo se skoro svakodnevno. Pojava je to koja u tranzicionim periodima posebno bude iskazana i prisutna u gotovo svim sferama društveno-političkog života. Ipak, stepen prisustva „političkog nasilja“ u uobičajenom vokabularu političkih i medijskih, ali i društvenih struktura gotovo nikada nije praćen jednako kvalitetnim razumijevanjem pojmova koji ga prate. Otuda se za kvalitetno razumijevanje problema i njegovo interpretiranje historičar istraživač mora, prije svega, jasno postaviti prema terminologiji, odabrati odgovarajuću i referentnu, a tek potom upustiti u strukturalno prikazivanje pojave koju istražuje. S ovakvim je početnim dilemama Enes S. Omerović, pripadnik mlađe generacije bosanskohercegovačkih historičara, krenuo u istraživanje navedenog fenomena i na

njegovom, nadam se privremenom kraju, ponudio knjigu o kojoj je riječ.

Polazeći od definiranja pojma nasilje, kao pojave, ali i kao procesa, Omerović nas na osnovu referente literature teorijskog i teorijsko-empirijskog karaktera, upozna je sa ključnim karakteristikama postojećih definicija budući da se one razlikuju prema pristupu istraživanja fenomena nasilja, a i samo nasilje se razlikuje prema vrsti, sadržaju, nosiocima i drugim parametrima važnim za sadržinsko razumijevanje svakog od pratećih pojmova. Jednom riješeno kao problem iz teorije, pitanje nasilja se dalje detaljno elaborira kroz užu definiciju političkog nasilja, a potom njegovim pojavnim oblicima, subjektima i objektima nasilja te dinamici odvijanja nasilja kao procesa unutar struktura jednoga društva. Na tom mjestu, dinamika nasilja se uglavnom

kreće vertikalnom linijom od društva prema državi, ali i od države prema društvu, te horizontalno između pojedinih, često suprotstavljenih, aktera iz iste društvene strukture.

Pored navedenog, druga, ali ništa manje bitna odrednica ove knjige jeste prostor i vrijeme koje autor obrađuje. Omerovićev fokus je Bosna i Hercegovina, jedinstveno administrativno područje sa institucijama koje su preživjele slom Austro-Ugarske monarhije i kao takve, posredno preko Države Slovenaca, Hrvata i Srba, nakon 1. decembra 1918. godine postale sastavnim dijelom Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca. Ujedno je to i početna tačka vremenskog okvira ovog istraživanja, a krajnja je 1921. godina kada je novoformirana država dobila svoj prvi ustav. Upravo je odabir ovih hronoloških odrednica veoma važan, budući da se na nekim analiziranim primjerima može vidjeti kompleks nesređenih odnosa, neusklađenog zakonodavstva i njegove neadekvatne primjene u državi koja, na posljedicama jednog – za tadašnje prilike najvećeg – rata, počinje graditi jedinstvene institucije i državni mehanizam koji treba pokazati opravdanost ujedinjenja teritorija i stanovništva, koji su u proteklom vremenskom periodu baštinili veoma različita, može se reći i suprotstavljena, historijska iskustva.

Zbog prethodno navedenog je autor kao posebno poglavlje izdvojio ključne karakteristike i temeljne tokove društveno-političkih odnosa u Bosni i Hercegovini kao sastavnom dijelu Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca ističući najznačajniju odrednicu tog skoro trogodišnjeg perioda, a to je vrijeme tzv. „državnopravnog provizorija“ odnosno vrijeme u kojem novoformirano kraljevstvo nije imalo temeljni pravni akt – ustav. Ovu epizodu slijede opisi događa-

nja na bosanskohercegovačkom području jedinstvena po karakteru i kao takva predstavljena – „nemirna vremena“.

Svi prethodni dijelovi knjige mogu se na određeni način čitati i kao široki uvod u njen najznačajniji dio, odnosno, poglavlja koja govore o državi kao subjektu i objektu političkog nasilja. Očito ne bez razloga, državi kao subjektu političkog nasilja posvećeno je najviše pažnje, a sastoji se u analizi naslijeđenog, prenesenog i novousvojenog zakonodavstva, zatim analizi administrativnog aparata, sigurnosne službe, pravosuđa (tužilaštva i sudova), potom zatvorskog sistema, koji uključuju zatvore i kaznene zavode, logore za izolaciju, te druge pojavne oblike rada državnog aparata usmjerenog prema društvu kao cjelini. To se posebno odnosi na analizu cenzure bosanskohercegovačke štampe, zatim štampe koja je izlazila izvan Bosne i Hercegovine, cenzure ostalih štampanih spisa, kao i cenzure pisama, telegrama i telefonskih razgovora. Država kao subjekt političkog nasilja pojavljuje se i kroz policijski nadzor, ograničavanje prava javnog govora i okupljanja, progon iz mjesta boravka i sl. Sve navedeno čini najobimniji dio ove knjige. Obim političkog nasilja koji provodio država razumljiv je, prije svega, ukoliko na pravi način razumijemo smisao i način funkcioniranja države, odnosno, mehanizme koje država ima na raspolaganju kao i prateću moć koja uz navedena sredstva najčešće zajedno ide.

Nasuprot širini mogućnosti za provođenje političkog nasilja koju ima država stoji društvo, manje „naoružano mogućnostima“ ali jednako uključeno u osnovne društveno-političke procese iz kojih proizlazi i prostor na kojem se društvo, odnosno pojedinci pojavljuju kao subjekti, a država kao objekt političkog nasilja. Omerović

u tom slučaju poseban fokus stavlja na napade na državne službenike, atentate, nemire, neredne i pobune kao i druge organizirane oblike akata usmjerenih prema državi kao što su štrajk i pasivna rezistencija, te verbalni delikt kao, vjerovatno naj-nemoćnije, ali istovremeno i najobimnije sredstvo djelovanja protiv države, kojim se pojedinci mogu koristiti. Na samome kraju, kao posebno poglavlje, autor je izdvojio i prezentirao karakter borbe između suprotstavljenih političkih opcija – kao jedan vid političkog nasilja koje se odvija u horizontalnoj ravni, ali u kojem svi akteri ipak nemaju jednaku snagu kao ni početne pozicije. Ovaj dio knjige, iako ne toliko obiman kao prethodni, ipak je vrijedan jer ukazuje na mogućnost i novu perspektivu u budućim, sličnim istraživanjima.

Zaključno je autor izdvojio najznačajnije nalaze do koji je došao svojim istraživanjem, a treba naglasiti kako je samo istraživanje kao i korištena arhivska građa te literatura također vrijedno posebnog spomena. Naime, autor je knjigu zasnovao na postojećoj literaturi iz Bosne i Hercegovine i zemalja okruženja, ali je sama srž knjige sačinjena na osnovu podataka prikupljenih radom u nekoliko arhivskih ustanova. Izdvajaju se fondovi i zbirke Arhiva Bosne i Hercegovine u Sarajevu, Arhiva Jugoslavije u Beogradu, Historijskog arhiva u Sarajevu, te Arhiva Hercegovačko-neretvanskog kantona u Mostaru kao i veliki broj korištenih zbirki objavljene građe te štampe. Omerović na samome kraju knjige naglašava osnovne karakteristike aktera političkog nasilja gdje se, pored države i njenih institucija javljaju i svi društveni slojevi, pojedinci, grupe i zajednice, muškarci

i žene, odrasli i djeca, bogati i siromašni, seljaci, radnici, trgovci, zemljoposjednici, novinari, učitelji, državni službenici, poslanici, kao i ljudi različitih političkih uvjerenja i stranačkih opredjeljenja, kao i različitih vjerskih i nacionalnih identiteta. Sve navedeno u slučaju Bosne i Hercegovine imalo je i svoje specifičnosti u odnosu na druge dijelove Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca, koje su proizlazile iz određenog stepena autonomije Bosne i Hercegovine izraženog, prije svega, kroz djelovanje Narodne i Zemaljske vlade za Bosnu i Hercegovinu, zadržavanje i primjenu zakonodavstva, postojećeg poreskog sistema i agrarnog režima, kao i zbog vjerske i nacionalne šarolikosti stanovništva. Za neka buduća istraživanja ove ili sličnih tema, svakako bi trebalo konsultirati i širu teorijsku literaturu o pojedinim pitanjima (naprimjer, Michel Foucault, *Nadzirati i kažnjavati: Nastanak zatvora*), a autor je određene naslove već koristio (H. Arendt). U svakom slučaju, knjiga je zaista vrijedan doprinos našem boljem razumijevanju ulaska Bosne i Hercegovine u Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca a nova istraživanja će, nadam se, doprinijeti i novim razmišljanjima o postojećim uvjerenjima o karakteru države formirane 1918. godine. U određenoj perspektivi, historiografskom analizom pitanja kao što je političko nasilje, ali i druga brojna, još neistražena pitanja, u Kraljevstvu/Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca/Jugoslaviji moguće je očekivati i noviji pogled na cjelokupni period historije Bosne i Hercegovine između dva svjetska rata.

Amir Duranović